

Šią medžiagą surinkau iš įvairių šaltinių, tiesiog norėdamas susivokti, kodėl ten taip ilgai vyksta tokia velniava ir ar velniava- tai? O, norint kažką bent minimaliai suprasti, reikia domėtis to regiono istorija, religija, religijos ir papročių istorija ir t.t. Ką surinkau, mielai dalinuosi su kitais, kurie bus atlaidūs stilistinėms, rašybos ir t.t. rašino klaidoms.

Pagarbiai Zigmas Stankus

AFGANISTANO ISTORIJA

Afganistano, kaip valstybės istorija tesiekia apie 300m.

Afganistanas yra kelių susikirtimo taškas, esantis tarp Persijos, Centrinės Azijos ir Indijos. Šie trys regionai dažniausiai ir įtakoją Afganistano teritorijos skaldymą. Kartais Afganistanas susivienydavo prieš isiveržėlius ir tapdavo trukdžiu plintančioms imperijoms, kartais – pats kurdavo imperijas.

Nuo persų iki graikų

Afganistano priešistorė nėra gerai ištyrinėta, bet žemės ūkio ir kaimelių gyvavimo įrodymai datuojami 8000 m.pr.Kr. Lazuritu iš Badakšano buvo prekiaujama su Mesopotamija ir Indija mažiausiai prieš 7000m. Tarp I ir II tūkstanmečio pr.m.erą klajoklių ir gyvulių augintojų indo-arijų gentys gyvenę tarp Uralo kalnų ir Dunojaus upių, kirtę Kaukazo kalnus apsistojo Vidurio Rytuose, tapdami ten jau gyvenusių genčių dalimi. Palaipsniui arijų kalba išplito ir tapo pagrindine to regiono kalba.

* * *

Tuo metu dabartiniame Balh gime Zaratustra (1 pav.)(apie 628 m. pr. m. e. - apie 551 m. pr. m. e.) – Persijos pranašas ir zaraastrizmo religijos pradininkas. Zaratustra gyveno dabartinio Irano šiaurėje. Apie jo gyvenimo pradžią nėra duomenų, tačiau žinoma, kad suaugęs jis pradėjo skelbti savo sukurtą religiją. Pradžioje susidūrė su stipriu pasipriešinimu, tačiau sulaukęs keturiasdešimties, jam pavyko įtikinti savo dogmomis Šiaurės Rytų Irano valdovą Vištapsą, kuris tapo pranašo gynėju. Turėdamas stiprų globėją, jis ėmė skelbti savo idėjas Rytų Irake, Vidurio Azijoje, Afganistane. Zaratustra laikomas Gatų (Giesmių), seniausios Avestos dalies, autoriumi.

Faravahar simbolis

Kilęs iš senovės persų (avestų) žodžio - fravarane, reiškiančio „aš renkuosi“ (pasirinkimas Gerio, arba Zaratustros Teisingo tikejimo). Kita galima reikšmė–fravarti (arba fravashi), tai „apsauga“ turint omenyje dieviškų dvasių apsaugą, frabashi saugotojų. Iš šių žodžių jau vėliau atsirado naujadarai- fravahr, foruhar arba faravahar

(1pav.)Zaratustra (kairėje). Rafaelio paveikslas

Zaratrusizmo simbolis sparnuotas Faravahar diskas (فروهر),

Afganistane nebuvo raštijos iki 600m.pr.Kr, kol šalis netapo Siruso Didžiojo Achamenidų Imperijos dalimi (Cyrus The Great). Persai, tuo metu, buvo pasaulinė superjėga. Afganistanas buvo padalintas į satrapijas: Ariana (Herat), Arachosia (Kandaharas), Baktrija (Balkh) ir Gandhara (Kabulo slėnis). Žodis Persija, Europos kalbose atsirado iš graikų kalbos ir buvo oficialus šalies pavadinimas iki 1935 m. Tad, visi iraniečiai buvo laikomi persais. Be to kitos tautos, perėmusios persų kalbą ir kultūrą laikomos persais ir yra Persų civilizacijos dalis.

Pirmąkart rašytiniuose šaltiniuose persai paminėti 834 m. pr. m. e. Asirijos raštuose, kur buvo paminėti *Parsua* (persai) ir *Muddai* (medai Asirai *Parsua*- vadino pietvakarių Irano gentis (kurios save vadino **arijais**). Graikų kalboje šis žodis tapo *Persis*. Arabų kalboje nėra P raidės, tad jie Persiją vadina *Fars* (*Faras*) ir *Farsis*. Persai yra arijų kilmės žmonės, emigravę į Irano teritoriją iš Centrinės Azijos II tūkst. pr. m. e. Persų kalba ir kitos Irano kalbos atsirado, kai arijų gentys skilo į dvi dideles grupes (persus ir medus) ir susiliejo su vietinėmis tautomis, pvz.: elamitais.

Asirų XI a. pr. m. e. šaltiniuose persais vadinami žmonės, gyvenę pietrytiniame Urmijos ežero krante. Dabar persais vadinami žmonės, kalbantys persų kalbos vakariniu dialektu ir gyvenantys Irane, bei žmonės, emigravę iš dabartinės Irano teritorijos į kaimynines šalis.

Tuo metu Persijos didžiausias priešas buvo Graikija. 334m.pr.Kr **Aleksandras Didysis**, būdamas tik 24m, surengė didelę kampaniją prieš **Darijų III**. Aleksandras buvo genialus karyboje ir greitai nukariavo Viduržemio jūros pakrantę ir Acheminidų sostinę Persepolį (šiuolaikinio Irano teritorijoje).

Persai

Indo arijai

Aleksandras Didysis Azijoje.

Kai tik jo kariuomenė išžengė iš Mažosios Azijos prie Isos, susidūrė su Darijaus III kariuomene. Vietovė buvo palankesnė mažesniai Aleksandro armijai, nes didžiulė Darijaus kariuomenė buvo ispausta ir ištysusi ruože tarp jūros ir kalnų. Mūšis baigėsi visišku persų pralaimėjimu. O iki tol, nežinojęs pralaimėjimų Darijus III, palikęs mūšio lauką ir netgi šeimą, kuri kaip prizas atiteko makedoniečiams, pabėgo. Makedoniečiai užgrobė dalį persų valdovo brangenybių ir daug žymių belaisvių.

Po šios pergalės Aleksandras nukariavo Finikiją, dalį Egipto ir nusprendė, žygiuoti į Centrinę Aziją, kur tuo metu buvo graikams nežinomos žemės. Darijus III jau buvo spėjęs surinkti naują didžiulę kariuomenę.

331m. pr.Kr didžiulėje lygumoje (dabartinė Irako Kurdistan teritorija) specialiai parinktai didelėms kavalerijos pajėgų manevravimui, laukė Darijus su kariuomene. Ir kaip žinia, vėl buvo sumuštas ir vėl pabėgo, nors mūšio baigtis dar nebuvo aiški ir persų kariai kovėsi narsiai.

Aleksandras pajudėjo į pietus, kur senovinis Babilonas ir Suza atvėrė jam savo vartus, o persų santrapai pradėjo pasitikėjimą Darijumi III pasisiūlė tarnybą Azijos valdovui- kaip dabar imta vadinti Aleksandrą.

Po to dar jis nukariavo Persopolį, kuriame išbuvę iki pavasario ir girtų orgijos metu sudeginę Persijos karalių dvarą.

patraukė persekioti Darijų III.

Bess 31m. spalio 1d. prieš KR. dalyvavo Gavgamelax mūšyje su savo santrapijos kariuomene Darijaus III kariuomenės sudėtyje prieš makedoniečius. Pralaimėję mūšį Darijus III lydimas Besso atsitraukė į Ekbatan kur išlaukė žiemą. Sekančiais metais Darijus išvyko į rytus tikiėdamasis surinkti dideles pajėgas Baktrijoje. Bet pakeliui Bess ir kiti santrapai parengė suokalbį ir pagrobė Darijų III. Greičiausiai ketindami perduoti jį makedoniečiams, nes Aleksandras tęsė jų persekiojimą. Ir liepos mėn. netoli Gekatompilo suokalbininkai sužinoję, kad jau netoli persekiotojai, subadė Darijų ir pagauti panikos leidosi bėgti.

Nužudęs Darijų Bess pasiskelbė save karaliumi Arateksu V. Ir ėmė kaupti pajėgas prieš makedoniečius.

Ankstyvą 329m. iki Kr. pavasarį Aleksandras su savo kariuomenės pagrindinėmis pajėgomis perėjo Hinhukų kalnus ir įsiveržė į Baktriją. Bess atsitraukė į Sagdianą ir persikėlė per Oks (dabartinė Amudarja) upę. Aleksandras vijosi iš paskos. Tų žemių gentys, kuriame atsідūrė Bess, nelabai bičiuliavo su persais ir šį kartą nesuteikė jiems paramos.

Netrukus Bess buvo sučiuptas vieno iš makedoniečių vadų Ptolomėjo Lago. Aleksandras, kuris po Darijaus III mirties pasiskelbė save Achmedinų teisėtu valdovu su Bess liepė pasielgti taip, kaip persų karaliai pasielgdavo su maištininkais: jam nuplovė nosį, ausis ir visiškai nuogą sukaustytą grandinėmis nuvarė į bausmės vykdymo vietą. Buvo nulenkti du medžiai, prie jų pririštas nuteistasis ir medžius paleidus- Bess perplėšė pusiau

Andre Cas paveikslas „Bess mirtis“ apie 1898m.

Darijus III

Nuteisęs Bess ir tapęs Azijos valdovu, Aleksandras pasikeitė, jis nebeskaitė persų pavergta ir pažeminta tauta, o stengėsi nebematyti kultūrinių skirtumų, sujungiant žemes į vieną imperiją ir netgi perimant dalį jų papročių.

Aleksandro kariuomenė, jau buvo pavargusi nuo nuolatinių kovų ir žygių, todėl kartais kildavo sąmokslai. Vienus sąmokslininkus teismas teisdavo, kitus pagautas įtūžio nužudydavo pats Aleksandras. Bendaržygiai valdove ėmė

pastebėti despotizmo požymius. Bet, norėdamas tapti valdovu viso nors kiek žinomo pasaulio, Aleksandras su savo kariuomene išsirusė į ilgą karinę kompaniją po Centrinę Aziją, kuri truko 3 metus.

Šis karas nepriminė didelių ankstesnių kautynių, vietinės gentys naudojo partizaninius metodus- staigūs išpuoliai ir atsitraukimai. Sukilimai kildavo įvairiuose vietuose ir Aleksandro pasiūsti daliniai sunaikindavo ištisas gyvenvietes. Kariniai veiksmai vyko Baktrijoje ir Sogdiane. (dabartinių Afganistano, Tadžikistano ir Uzbekistano teritorijose).

Sogdiane Aleksandras sutriuškino skifus- iki šiol laikomus nenugalimais ir persikėlė Jaksar upė (dabartinė Syrdarja). Toliau į šiaurę nežygiavo, nes vietovės atrodė dykios ir graikų supratimu- mažai apgyvendintos. Pasirodžius makedoniečių kariuomenei, vietiniai gyventojai slėpdavosi Sogdianos ir Baxktrijos sunkiai pasiekiamose kalnų tvirtovėse. Bet makedoniečiai užimdavo ir jas, jei ne jėga, tai gudrumu.

Sogdiane Aleksandras įkūrė miestą Aleksandriją Estaho (dabartinis Hudžantas antras pagal dydį Tadžikistano miestas). Baxktrijoje įkūrė Aleksandriją Arosijoje (dabartinis Kandaharas). Toliau didžiojo užkariautojo mintys nukrypo į Indiją. Ir 326m. pr.m.erą per Baxktriją, Chaibero perėją įžengė į Indiją. Joje nukariavo eilę genčių. Bet metų pabaigoje, jo kariuomenė atsisakė skverbtis Indijos gilyn. Ir lapkritį makedoniečių kariuomenė, po 7 mėn. trukusios "kelionės", ėmė leistis Gidasp ir Indu upėmis žemyn. Pakeliui darydami išpuolius ir nukariaudami bei išnaikindami, nepaklusnes vietines gentis. Vieno tokio išpuolio metu, į krutinę strėlė buvo sunkiai sužeistas ir pats Aleksandras. 324m.pr.m.e. jie grįžo į Persiją.

Sekantis Indijos užkariavimas eurapiečiams pavyko tik po 2 tūks. metų.

Kiek prabuvęs Babilone, Aleksandras trečią kartą vedė ir ėmė ruošti žygiui prieš arabus. Bet likus 5 dienoms prieš išžygiuojant, sunkiai susirgo maliarija ir mirė nesulaukęs mėnesio iki 33 -čio gimtadienio.

Tapytas rekonstrukcinis paveikslas senosios freskos rastos Pompėjos mieste („Favno name) vaizduojantis kulminacinę mūšio sceną Aleksandro Makedoniečio ir Darijaus prie Issos 5gruodžio 333 iki mūsų eros ©el.wikipedia.org

* * *

Aleksandras Didysis Azijoje vadinamas Al-Iskander dū-l-Karnayni - r-Rūmiy - „Aleksandras dviragis“, dėl jo nešiojamo šalmo su ragais.

Tuometinio pasaulio žemėlapis (3pav.) perbraižytojo kūnas buvo balzamuotas, 322pr.m.e. perveštas į Memfį, po to į Egipto Aleksandriją (viso Aleksandrijų buvo pastatyta- 15) į tam tikslui pastatytą mauzoliejų.

Портреты Александра Великого на монетах, выпущенные при его жизни

Портреты Александра Великого на монетах, выпущенные после его смерти

Monetose iskaltas Aleksandro Didžiojo atvaizdas

Aleksandras nebuvo stambaus sudėjimo, ne itin mėgo sportines rungtynes, bet į lėbavimus ir kautynių pavojus puldavo stačia galva. Štai kaip jo kovose įgytus randus aprašė **Plutarchas**:

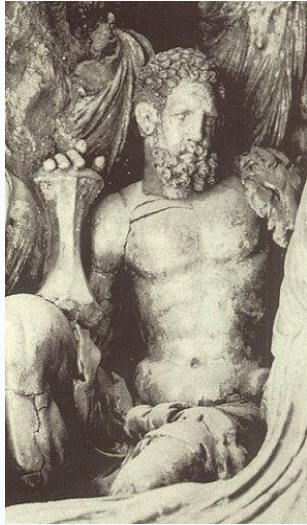
„Kautynių prie Graniko metu, jo šalmas buvo perkirstas iki pat plaukų... Prie Isos sužeistas kalaviju į dubenį... Prie Gazoj sužeistas į petį, prie Marakando – strėlė į šlaunį, kad net nuskilęs kaulas išlindo iš žaizdos. Girkaniyoje-akmeniu į pakaušį, nuo ko pablogėjo regėjimas ir keletą dienų išvis nieko nematė. Asakanu srityje- indiška ietimi į delną, Malu srityje ilga strėlė pramušusi šarvus ismigo krutinėn ir ten pat dar gavo kuokos smugį į kaklą.“

Aleksandras turėjo tris žmonas- Bahtrijos didikę Roksaną ir persų karalių dukras Statirą ir Parisatidą. Ir du sūnus Heraklį- su įkaite Barsina, ir Aleksandrą su Roksana.

Po Aleksandro mirties, jo žmona Roksana su vieninteliu teisėtu imperijos paveldėtojumi Aleksandro sūnumi, buvo priversta slapstyti, bet po kurio laiko surasti ir nuuodyti buvusių jo bendražygių.

Praėjus 300m, apžiūredamas mumifikuotą Aleksandro kūną, pirmasis Romos imperatorius **Gajus Julijus Cezaris** neatsagių judesiu nulažė mumijai nosį. Paskutinis rašytiniame šaltinije prisiminimas apie Aleksandro mumifikuotą kūną siekia apie 210m. kai Romos imperatorius būdamas Aleksandrijoje, jį užklojo savo tunika ir padėjo žiedą. Nuo to laiko apie kūną nėra jokių žinių.

Po Aleksandro mirties Bachtrijoje prasidėjo 10m. trukęs chaosas: tūkstančiai graikų palikti toli nuo namų nebežinojo kaip toliau gyventi. Didžiulė imperija skilo- ko pasekoje tuose rajonuose išplito budizmas. Imperijos šiaurėje gyvenantys graikai atsiskyrė nuo Seleuko valdomos imperijos ir po imperatoriaus Ašokos mirties užgrobdami pietines žemes, vėl atkurė imperijos didybę. Imperiją pradėjo valdyti regentas Perdikas, o Aleksandro generolai tapo satrapais po Babilono padalinimo 323 m. pr. m.e.

Bachtrijos, Parfijos laikus menanti

Seleukas (4pav)

skulptūra rasta Dželalabade

Naujai Aleksandru perbraižytas Pasaulio žemėlapis 3pav.

Aleksandras Didysis

Varine statulėlė vaizduojanti Aleksandrą

rasta kasinėjimo metu Begram (Bagram)

Seleuko iškilimas

Aleksandro generolai (diadochai) rungtyniavo tarpusavyje, dėl imperijos valdymo. Ir Ptolemėjas I, Egipto satrapas, pirmasis metė iššūkį naujai tvarkai, kuris sukėlė Perdiko nuvertimą. Dėl maišto įvyko antrasis imperijos padalinimas - Triparadiso padalinimas. **Seleukas**, buvęs Perdiko dešiniąja ranką, bet vėliau padėjęs jį nužudyti, gavo Mesopotamiją ir nuo to laiko visas jėgas skyrė valdoms plėsti. Seleuko įsikūrimas Babilone 312 m. pr. m. e. laikomas imperijos įkūrimu. Jis valdė ne tik Babiloniją, bet ir rytinės Aleksandro imperijos sritis. Seleukas nuvyko iki pat Indijos, kur Chandragupta Maurya buvo prikalbintas atsisakyti kai kurių rytinių teritorijų mainais į 500 kovinių dramblių, kurie pasižymėjo prie Ipso.

Jam pavyko suvienyti susiskaldžiusius graikus ir įkurti Baktrų - Graikų karalystę. Ši helenistinė valstybė nutiesė pamatus amžius trukusiems kultūriniais mainams tarp rytų ir vakarų, išplatino klasikinio pasaulio estetiką, sumaišant Centrinės Azijos stepių ir Indijos subkontinento sroves.

Ai Khanoum buvo ryčiausias graikų miestas tuometiniame pasaulyje, kuriame veikė gimnastikos salės, šventyklos seniesiems dievams, alyvmedžių giraitės, teatrai, - kuriuose buvo vaidinamos graikų tragedijos.

Budistų Afganistanas

Tuo metu, kai Graikų-Baktrų karalystės žydejo šiaurėje, nauja jėga kilo rytuose.

Šiaurės Indija buvo suvienyta maurijų, kurie greitai perėmė pietinio ir rytinio Afganistano kontrolę. Taikos sutartis su šiaure buvo užtvirtinta tuoktuvėmis tarp graikų ir indų, dovanojant dramblius. Valdant imperatoriui **Ašokai** (1pav.), maurijai priėmė budizmą.

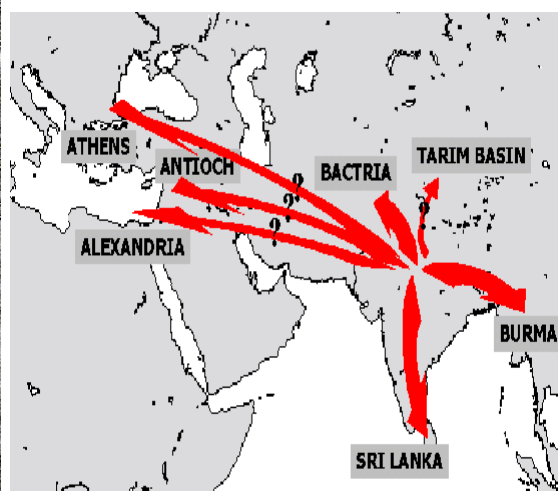
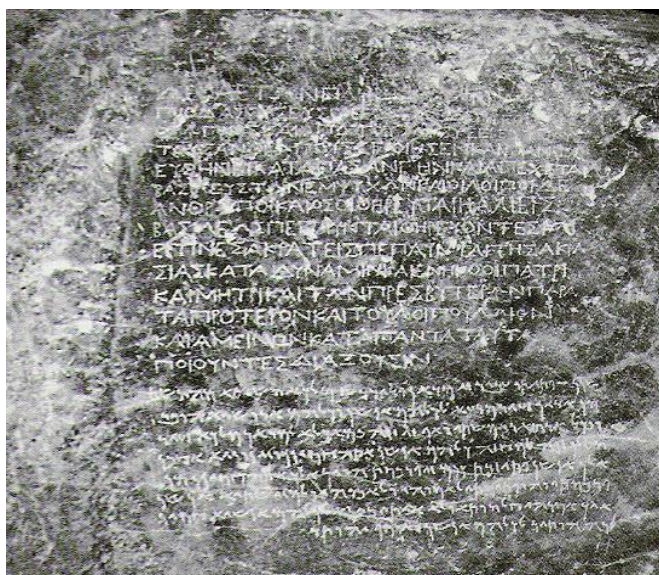

Imperijos laikų monetos

Imperatorius Ašoka (1pav.)

Budistų vienuolynai ėmė klestėti visame Afganistane, uolose buvo iškalti Ašokos įsakymai, skatinantys pamaldų gyvenimą : „Niekas neturėtų gerbti vien tik savo religijos ir smerkti kitų religijas, nes kiekvienas turi gerbti kitų religijas, dėl vienos ar kitos priežasties“. Taip darydamas, kiekvienas padės savajai religijai augti ir kartu parems kitas religijas. Veikdamas priešingai, kiekvienas kas duobę savo religijai ir kenks kitoms religijoms. Jeigu kas nors gerbia savo religiją ir smerkia kitas religijas, iš tiesų taip elgiasi, kadangi iš atsidavimo savo religijai galvoja: „Aš šlovinu savo religiją“. Bet, taip elgdamasis jis kuo rimčiausiai kenkia savo religijai. Tad santarvė yra gėris: tegu visi klausosi ir būna linkę klausytis kitų skelbiamus religinius mokymus”

Vienas tokių įsakymų buvo parašytas graikų ir aramėjų kalbomis dabartiniame Kandahare(3pav.). Budizmas tapo labai patraukli religija graikams - baktrams.

[Ašokos pamokymai](#) Kabulo muziejus

[Budizmo išplitimas valdant Imp. Ašokai 260-218 Iki Kr.](#)

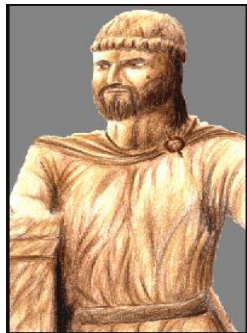
* * *

Po Seleukuso (Seleucus) mirties, karalystė patyrė virtinę kariaujančių klykų ir dinastijų. Helenistinės tradicijos pamažu buvo sulietos su vietinėmis. 150m.pr.Kr Afganistanui iškilo naujos grėsmės - Partų imperija (Iranas), taip pat klajoklių gentys iš šiaurės (pabėgėliai iš Kinijos, Qin(Kvin)dinastijos). Ir vėl Afganistanas buvo paveiktas įvykių, kurie vyko tolimose imperijose ir jų sostinėse. Vėliau iš klajoklių genčių Yuen-Chih darė didžiausią įtaką – 130m.pr.Kr jie susivienijo ir priėmė kušanų vardą, perėmė geriausias graikų-baktrų ir indų tradicijas, sumaišydami jas su laisvos stepių dvasios natūra ir sukūrė unikalią kultūrą, kuri valdė Afganistaną 500m. Nauja karalystė buvo ideali vieta plėtoti verslui palei “Šilko Kelią”.

Nuo 128m pr Kr. šalies karalius Kanishka pastatė dvi sostines: Kapisoje (šiuolaikinis Bagramas) ir Peševare (Peshawar). Imperijos įtaka išplėtė iki Gango. Kušanų menas, dar žinomas kaip Gandharan, buvo klasikinio indų ir persų stilių mišinys, ir buvo labai įtakingas. Karalystė buvo pirmoji, kuri pristatė Budą žmogaus pavidalu; šis stilius pasiekė Kašmyrą, Tibetą ir Kiniją. Šalyje klestėjo vienuolynai Balkh, Kandahar, Bamijan (2 pav.), Samangan ir Hadda (šalia Džalalabado). Imperija pradėjo silpnėti po “Šilko Kelio” žlugimo. III amžiuje iš Persijos besiveržantys sasanidai labai apribojo kušanų galią.

Dar po šimto metų iš Šiaurės Vakarų Indijos įsiveržė heftalitai (pastatę Bamijane Budos statulas(2 pav.), šalies rytuose įkūrė karalystes). Afganistans vėl buvo nustumtas į istorijos paraštes.

* * *

Karalius Kanishka

Kanishka I - (senovės kinų 迦膩色伽, persų کاندیشکا) - Kušanų imperijos karalius (penktas ar šeštas nuo karalystės susikūrimo), valdęs apie II pr. Kr. amžių. Jam valdant Kušanų karalystė pasiekė savo išsivystimo epogėjų, pavirsdama didele imperija su sostine Peschevar. Į kurios sudėti įėjo: didesne dalimi Centrinė Azija (Baktrija ir pietryčiuose Sogdianų Bucharą, Samarkandas, Ferganos slėnis, dalis Rytų Turkestano, šiuolaikinių Afganistano ir Pakistano teritorijos, bei Šiaurės Indija. Kanishkos imperija garsėjo karo- politikos, ekonomikos ir dvasininkijos srytyse būdama graikų- budizmo pagrindiniu ramsčiu. Laikantis indų senovinės istorijos traktavimo tradicijų Kanischa skaitomas kaip budizmo globėjas ir vienas iš herojų budizmo literatūroje, kur jam priskiriami nuopelnai šventyklų statyme ir globojime, bei budizmo filosofijos tobulinime. Bet sprendžiant iš surastų tų laikų monetų, Kanishka pripažino ir kitus dievus, - juose iškalti antikos dievai- Helis, Selena, Gefestas ir avestiečių dievybės- Mitra, Veretrna ir Anachita.

Panaudota medžiaga iš: К.Рыжов. "Все монархи мира. Древний Восток". М., "Вече". 2001.

Budizmo periodu sukurti ir žinomi arcitektūriniai paminklai:

- Šventovė Gazni,
- Begram (Kapisa) – kušanų miestas I-III a.pr.Kr. su daugybe budistinių paminklų

- Hazar Sum – Uolose iškaltas budistų kompleksas II – VIII a.
- Kunduz- budistų vienuolynas II- IV a.
- Bamian- budistų vienuolynas uolose II- VIII a.
- Budistų vienuolynai Xadd (Nangar- har provincija) ir Ajbak (Samangano prov.)

* * *

Sorg Kotal, near Near Pul-i-Kumri, Afghanistan, January 1975

Budistų vienuolyno komplekso lieknos Sorg Kotal netoli Pul-i- Kumri

1975m. foto Luke Powell

Surhkotal, Surx- Kotal- tai kalva su 2-3a šventyklos likučiais apie 15km. į pietus nuo Puli- Humri (šiaurės Afganistanas). Šventyklos kompleksas (atrastas 1951m.) susideda iš trijų ugnies šventyklų kalvos viršūnėje, šventojo šulinio kalvos papėdėje ir jungiančiais juos laiptais. Pagrindinė šventykla, su supančia ją tvora, bokštais ir kolonomis- buvo priskirta karaliui Kanishka. Šventyklos ypatumas- ugnies kulto ir Kuschanų karalių dinastijos kulto suvienijimas.

* * *

Bamianas~~~~~

Istorijos rašytiniuose šaltiniuose minimas jau I pr. Kr. amžiuje. Iki arabų užkariavimo (7a.) – didžiausias religinis budizmo centras, uolose iškaltais vienuolynais ir šventyklomis. Nuo 18a. antros pusės Afganistano valstybės sudėtyje. Iki mūsų laikų išliko uoloje iškirsti- budistų vienuolyno kompleksas (I – VIIIa.), virš 2000 patalpų- šventyklos, celės, posėdžių salės ir kitokios paskirties. Visos patalpos tarpusavyje jungiasi laiptais ir tuneliais, išpuoštos budomis, raižiniais ir sienų tapyba. Nišose iškirastos dvi didelės Budos statulos.Pati aukščiausia pasaulyje akmeninė Budos Shakjamuni statula(aukštis apie 54m.) Bamiane buvo iškirsta apie I amžių. Ši vietovė buvo misionierių, o vėliau ir maldininkų iš Indijos ir Rytų Turkestano šventa vieta.

Pagal legendą , Buda Shakjamuni prieš 2500m. Urgenų karaliaus Indrabochi kvietimu persikėlė per Indo upę. Karalius tapo puikiu Budos mokiniu, paskėju ir globėju.. Keletą kartų vėliau, apie 330m. pr.Kr. Aleksandro didžiojo kariuomenė užkariavo visą teritoriją tarp Indijos ir Graikijos. Ir butent čia susitiko ir susimaišė europinė ir Azijos- budistinė kultūros. Ir nors po Aleksandro mirties imperija suskilo, jo užimtuose teritorijuose liko daugybė išsilavinusių graikų kurie statė miestus ir stipriai įtakojo politinį ir kultūrinį vystymąsi persimaišiusia helenistinė ir indiška kultūra. Būtent čia ir buvo pastatytos pirmos Budos

Statulos. Pirmaisiais budizmo amžiais, po Budos Shakjamuni mirties jo atvaizdo nebuvo. Jo pasekėjai jį matė kaip Budą- žmogų, kuris gėrio pagalba nušvietė pasaulį ir k o negalima išreikšti nei žodžiais nei daiktiniais pavyzdžiais. Todėl Buda buvo vaizduojamas “nematoma” forma- pėdų atspaudai, tuščias sostas ar stupos. Bet įkvėpti graikiško grožio idealų, dailininkai ir skulptoriai pagal aprašymus ėmė vaizduoti Budą pamėgdžiodami graikų šviesos ir išminties dievo Apolono statulas ir suteikdami skulpturoms kitokias forma si išraiškas. Žodžiu Budos – žmogaus atvaizdas, tai vaisius kultūrinių mainų tarp Rytų ir Vakarų.

Bamiano Budos ir didžiulis budizmo vienuolynas padarė didelę įtaką budizmo paplitimui, nes buvo “Šilko kelio” dalyje ir keliauninkai ilgesniam laikui užsibūdami šioje vietovėje prieš kildami į pavojingą kelionę per Pamiro kalnus ir Takla- Makan dykumą perimdavo budizmo tiesas ir jas “išnešiojo” tolyn į Kiniją, bei Artimuosius Rytus.

Ir netgi VII- VIIIa. kai didesnioji šiuolaikinio Afganistano dalis buvo nukariauta musulmonų, Bamiane vyravo budizmas. Vėliau islamas įsigaliojo ir šiame regione. Vienuolynai, šventyklos buvo sugriauti, vertingi rankraščiai, sunaikinti arba dingę. Daugybė budistinių statulų sunaikintos, arba stipriai apgadintos. O 1222m. mongolų anpuolių metu skulptūros buvo dar labiau apgadintos, vienuolynas sugriautas.

XVIIa. musulmonų valdytojo fanatiko **Aurangzeb** kariai uolose iškaltoms Budoms nukirto veidus ir bevaisiai apšaudė statulas iš patrankų norėdami jas visiškai sunaikinti. Dar vėlesniais laikais, pilietinio karo, britų ir sovietų invazijų metu daugybė uolų buvo naudojamos afganų snaiperių.

O 2001m. kovą talibai visiškai sunaikino statulas.

1920m. prancūzų ekspedicija kasinėjimo metu aptiko apie 30 000 įvairių archiloginių radinių priskiriamų budizmo periodui, kurie manoma buvo paslėpti dar per pirmą musulmonų užkariavimo bangą. Radiniai buvo perduoti Kabulo nacionaliniam muziejui, kur pilietinio karo buvo išgrobstyti (pradedant 1992m.) ir visiškai sunaikinti talibų.

Budistų statula (7-8a) rasta

Bamiano Buddos iliustracija iš A. Biorns knygos

Bamiane 1937m. kasinėjimų metu

Uolose iškalto Budos ir uolinių patalpų kompleksas

Bamiano Budų sprogdinimas talibų kovotojų © CNN

“Mažoji Buda” sovietų invazijos metais foto N.Saenkov

Senasis Termezas Kara- Tepe

Budistu vienuolyno komplekso liekanos Senajame Termeze [www.ast.uz]

Kara- Tepe, “Juodoji kalva” buvo apgyvendintas budistų pirmais eros amžiais įrenginėjant vienuolyną. Statyboms naudoti smiltainio akmens luitai atskelti nuo uolos, bet kitur ir pati uolos viršūnė ir šlaitai buvo panaudoti kaip dalis statinio. Archiologinių kasinėjimų metu nustatyta, jog vienuolynas suformuotas iš atskirų pastatų blokų, kurios jungė laiptai. Kiekvienas pastatas – blokas turėjo vidinį aptvertą tvorą su nišomis kuriose stovėjo budų skulptūros. Be to pastatas jungėsi su kalvos uola, kurioje buvo iškaltos patalpos- celės, ūkinės reikšmės kambariais ir šventykla.

Iš likusių fragmentų galima spėti vienuolyną buvus papuoštą baltu ir raudonu tinku, ornamentuotais piešiniais ir skulptūromis. Visa tai liūdija Vakarų Indijos budizmo ir kuschanų Bachtrijos uolinių budizmo vienuolynų įrengimo patirties plitimą į kitus kraštus

© Галина Анатольевна Пугаченкова. 1976

© www.ast.uz

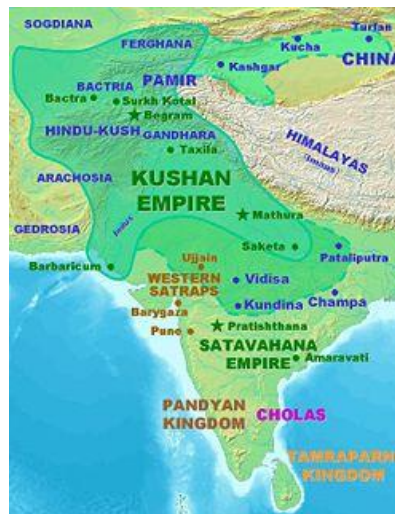
* * *

Šilko Kelias

Maršrutų tinklas, besitęsiantis 8000km nuo Xi'an (šiuolaikinėje Kinijoje, per Centrinę Aziją, į Damaską ir Antiochą Viduržemio jūros pakrantėje). Nei vienas karavanas nenukeliavo visomaru ilgio ir kiekvienoje tarpinėje stotyje prekės tapdavo vis brangesnės. “Šilko Kelias” stipriai suaktyvėjo 100m.pr.Kr., kai Kinija įkūrė ambasadą Partoje (Parthia - šiuolaikinis Iranas) ir Ferganoje (Centrinė Azija). Šios šalys įkūrė savo ambasadas Kinijoje. Iš čia ir kilo romėnų paklausa šilkui, bet jis buvo toks brangus, kad Romos senatas net bandė jį uždrausti dėl moralinių ir ekonominių priežasčių. Bet kinai saugojo jo gamybos paslaptį, o šilko paklausa vis didėjo.

A detailed map of Eurasia showing the Silk Road trade routes. The map includes major cities like Rome, Byzantium (Constantinople), Alexandria, Antioch, Seleucia, Tashkent, Kashi, Hotan, Kابل, Kabul, Tashkent, Dunhuang, Anxi, Takla Makan, Kunglun Mts., Nan Shan, Chang'an, and Irawaddy. It also shows major rivers like the Danube, Dnieper, Volga, Tigris, Euphrates, Indus, Ganges, Yangtze, and Mekong. The map highlights three main routes: the Main Silk Road (red line), the Eurasian Steppe Route (orange line), and the Main Connecting Routes (blue lines). The map also shows the Great Wall, the Gobi Desert, and the Himalayas. A scale bar indicates 600 km and 1000 mi. A legend at the bottom identifies the routes: Main Silk Road (red line), Eurasian Steppe Route (orange line), and Main Connecting Routes (blue lines).

Kušano (Kushans) imperijos atsiradimas

GEO-WORLD versija

Tuo metu galingiausią Vidurio Azijos imperiją įkūrė juschžitų gentys kilusios iš Dajanos (Fergana). Į jos sudėtį įėjo visa Vidurio Azija, šiuolaikinis Afganistanas, Šiaurės- Vakarų Indija ir Rytų Turkestanas. Labiausiai sustiprėjo valdant Kanischkai (128-151m.). Jis tampa tikru budizmo pasekėju ir skatintoju, bet tuo pačiu plačiai deklaruoja toleranciją kitoms religijoms. Didžiulės imperijos tautos įvairiuose srytse gyvenančios įvairiuose jos dalyse turi apsisprendimo laisvę religijos pasirinkimo ir išpažinimo klausimu. Kanischka tuo pačiu buvo pasekėjas ir senųjų persų tradicijų. Jam valdant graikiški užrašai buvo keičiami į kushanų, kuris atsirado graikų abėcėlę pritaikius bachtriečių kalbai. Ši modifikuota kalba tampa valstybine imperijos kalba, ivardinta- arijų kalba.

Kushanų I- V a. periodas pasižymėjo kaip ryškiausias socialiniais- ekonominiais pakilimais, didelį dėmesį skiriant žemės ūkio modernizavimui ir gyvenviečių kūrimui. Gyvenvietės buvo kuriamos taisyklingo kvadrato formos apjuostos gynybine tvora ir bokštais. Aptvaro viduje vyravo dviejų tipų namai: daugiakambariniai, skirti kelių kartų šeimos gyvenimui kartu ir prabangesni- namai aukštuomenei. Taip pat patalpos grūdinių kultūrų, bei vyno sandėliavimui.

. Archiologiniai kasinėjimai Chad, Bagram, Dilbardžin rodo miestų statybos ir gerbuvio neregėtą pakilimą. Bet ypatingą reikšmę imperijos suklestėjime ir budizmo platinime įgyja prekybinių ryšių tarp Romos imperijos, Kinijos ir Indijos per kushanų žemes, kur Bachtrija ir Bagram tampa svarbia tarpine stotimi ir prekių apsikeitimo iš šių šalių vieta. Turtėjant imperijai, turtėjo ir jos feodalai, kuriems nebepakako turimų teritorijų ir jie ėmė pretenduoti į svetimas. Kovose dėl teritorijos išplėtimo kushanai susidūrė su Sasanidais, kurių ketą kartų buvo sumušti ir nualinti. Bet pagrindine Kushanų imperijos žlugimo priežastimi laikomos klajoklių chionitų- aftalifų genčių (išėiviai iš Badachshano) užpuolimai ir pagrindinių miestų-centrų nukariavimai.

Kushanų imperijos nuopelnais istorijai yra laikoma: sugebėjimas sintezuoti kultūrines tradicijas senosios Persijos, Graikijos ir Indijos paliekant laisvę pasirinkimui, ar persiorentavimui. Be to Sogdianų, Baktrijos, Arėjos, Darngiarų, Arahosų, Nangarharų karalysčių ir kunigaikštyščių suvienijimas į vieną imperiją.

Ypatingą žavesį tuo metu keldavo daugybės budistinių statulų - Didžiojo (53m.) ir Mažojo (33m.) Budos Bamiane, kurie iki šiol neturi sau lygių visame pasaulyje. O taip pat šventykla Surch-Kutal į pietus nuo Puli Chumri- “ugnies ir vandens” aukuras prie kurių veda daugybė laiptelių.

Rasti šimtai ir netgi tūkstančiai auksinių ir varinių monetų leidžia teigti, kad atsiskaitymams už prekes jau buvo naudojami pinigai.

Daugybė itin vertingos Kushanų epohos archiologinės medžiagos įvairių šalių ekspedicijų buvo perduota Kabulo muziejui, bet pilietinio karo metu praktiškai viskas buvo sunaikinta, ar prapuolė.

